
СТО И ДЕСЕТ ГОДИНИ
ФАКУЛТЕТ ПО МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА
ПРИ СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“*

ИВАН ГАНЧЕВ

Математиката в България от абака до компютъра

Съдбата на всеки човек се определя от различни фактори. Основна роля сред тях играят обаче комплексът генетично наследени качества и средата, представляваща също комплекс от фактори, в която се развива дадена личност. С развитието на цивилизацията в рамките на втория основен фактор (средата) се появява един, който започва да играе важна роля в развитието на все повече хора. Това е училището. То като институция също има свое развитие, а с това развитие се изменя и влиянието му върху човека. Смея да твърдя, че все още малко е изследван въпросът как развитието на училището е повлияло върху развитието на хората. Интуитивно обаче една значителна част от тях оценяват значимостта на това влияние и по различни поводи се обръщат към историята както на своя род, така и на своите училища. Вероятно имаме основание да кажем, че тази част от хората поне донякъде опровергават твърдението на известния немски философ Хегел „Историята учи, че никой не се учи от нея“. Нещо повече, те са достигнали до осъзнаване на ролята на знанията за миналото, за разбиране на настоящето, т.е. до мисълта, изказана от големия немски математик Г. В. Лайбниц още през 17 век, а именно: „Който иска да се ограничи с настоящето, той никога няма да го разбере.“

* Академично слово, прочетено на тържественото събрание във ФМИ, проведено на 24.11.1999 г. по случай 110 години от неговото създаване.

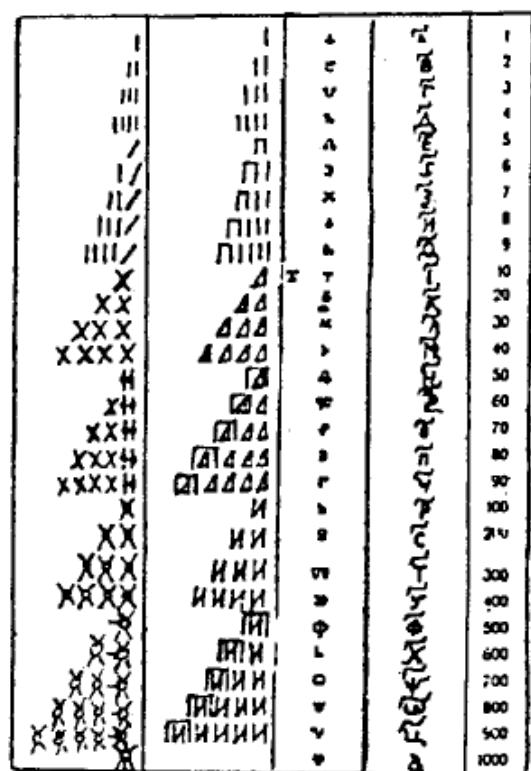
Най-сетне, с провеждането на самото настоящо честване на 110-годишнината на нашия факултет показваме, че според класацията на поета А. С. Пушкин за интелигентност и посредственост, ние попадаме в групата на интелигентните. Ще припомним, че някъде А. С. Пушкин беше писал: „Отношението към миналото отличава интелигентността от посредствеността.“ Обръщайки се към историята на нашия факултет, не може да не проявим интерес и към неговата предистория, към факторите, създали средата, в която се е почувствала необходимост от организирането му и възможност за неговото функциониране. От кога обаче започва предисторията на ФМИ?

Може би различни хора ще приемат за начало на тази предистория различни дати. В статия, публикувана в сп. „Обучението по математика“, академик Б. Петканчин започва тази предистория със създаването на Първата българска държава. Доверявайки се на усета към историческите факти и логиката на академик Б. Петканчин считам, че в един такъв тържествен момент, свързан със 110-годишния юбилей на Факултета, също е целесъобразно да представя на Вашето внимание съвсем накратко първо някои факти, които се отнасят до предисторията на факултета.

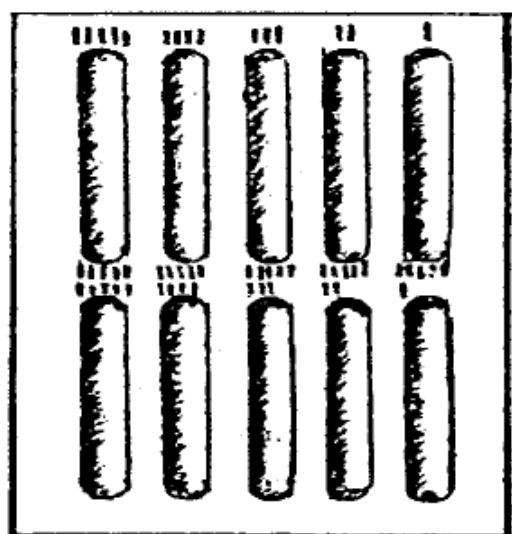
Първите сведения, свързани с математическите знания, използвани през този период, се отнасят до цифрите, с които прабългарите идват на Балканския полуостров (фиг. 1). Някои от тях са намерени при археологически изследвания на Плиска.

Съществен недостатък на старобългарските цифрови системи, а също и на славянобългарските е това, че те не са удобни за смятане. Същият недостатък имат старогръцката и α -бетичната цифрова система. Затова основното средство за смятане с по-големи числа е бил абакът. Поради ограниченост на времето тук само ще отбележа, че преди 20 години ми се удаде да възстановя български абак, използван през втората половина на 19 век в Ракитово (фиг. 2).

Турското робство откъсва българския народ от бурното развитие на мате-

Фиг. 1

Фиг. 2

математическите знания в Европа от 15 до 19 век. Известен проблясък в учебното дело в това отношение се появява само в Чипровското училище, за което за съжаление нямаме почти никакви конкретни сведения. Затова на този период няма да се спираме.

Интересен източник, който ни дава сведения за характера и равнището на математическите знания, разпространени между обикновените хора до 19 век, са задачите — народно творчество, някои от които са поместени при гатанки в статии още преди 1878 г. За отбелязване е обаче, че такива задачи почти няма в първите ни учебници по математика. Това показва, че някои математически знания са се предавали от едно поколение на друго, както са се предавали говоримият език и обикновените знания, свързани с бита.

До началото на 19 век единствените места, където организирано се предават съвсем елементарни математически знания, са манастирите, в които се подготвят свещеници. Обемът на знанията се е определял от границите, в които са се простирали нуждите за водене на прости финансови манастирски сметки и за пресмятанията, свързани с изработването на църковния календар. Едновременно с това от края на 18 век в създадените гръцки училища все по-често започват да постъпват и българчета, където те заедно с другите учебни предмети изучават и математика.

Първата книга на български език, в която има математически знания, изложени за усвояване, е „Рибният буквар“ на П. Берон, издаден през 1824 г. В нея на 9 страници са изложени таблици за четирите аритметични действия и някои примери на алгоритми за действия с по-големи числа. В таблиците числата са записани с арабски цифри, но не се използват знаците за аритметични действия и знакът „=“. Изложена е и кирилицата като цифрова система.

Първият български учебник по математика е аритметиката на Христиаки Павлович, издадена през 1833 г., когато авторът е учител в създаденото от него през 1831 г. класно училище в Свищов. Този учебник съдържа знания, които в днешното наше училище се изучават в 4 и 5 клас. Освен обикновени дроби, в този учебник са изложени просто тройно правило, сложно тройно правило, лъжливото правило и известният ни алгоритъм на Евклид за НОД. С подобно съдържание е и вторият български учебник по аритметика, написан също в Свищов от Н. Бозвели и Ем. Васкидович като резултат от многогодишната им учителска дейност в създаденото от втория от авторите училище още през 1815 г. В това училище по-късно учи Ем. Иванов — един от създателите на СУ и на Физико-математическия факултет.

Третият учебник по аритметика на български език, издаден през 1843 г., е преведен от гръцки език и съдържа някои елементи, характерни за училищния курс по алгебра. В него се разглеждат например квадрат и куб на сбор и разлика на две числа. Преводът на учебника е осъществен от Сава Илиев Панагюреца.

Четвъртият български учебник по аритметика е издаден през 1845 г. от Сичан Николов, който е ученик на Хр. Павлович. По съдържание той е на равнището на преведения от Сава Илиев гръцки учебник, но в него е изложена и идеята за шифъра като средство за кодиране.

Първият български учебник по алгебра на Хр. Ваклидов излиза през 1859 г. и е авторизиран превод на френски учебник. Преди Освобождението през 1868 г. излиза на български език и втори учебник по алгебра, който също е преводен.

Според сведенията, с които разполагаме, геометрия като отделен учебен предмет се изучава в Даскалоливницата в Елена още през 40-те години на 19 век, а в ръкописния учебник по география на Хр. Павлович от около 1846/47 г. има изложени някои основни геометрични знания, които след това се използват при преподаването на астрономически и географски знания. Първият български самостоятелен учебник по геометрия обаче е издаден през 1867 г. от В. Груев. Вторият и третият учебник по геометрия на български език са преводни съответно от френски (през 1871 г. на Оливие) и от руски език (през 1873 г. на А. Ю. Давидов). Учебникът на Оливие е и първият учебник на български език, в който са изложени знания от тригонометрията и механиката.

Тук заслужава внимание следният факт: авторите на първите два български учебника по математика са учили в гръцки училища. Ученик на Хр. Павлович е авторът на четвъртия учебник Сичан Николов, а основната фигура в Даскалоливницата в Елена е Ив. Момчилов, който е ученик на ученика на Хр. Павлович, Андрей Робовски. Преводачът на третия учебник Сава Илиев също е учил в гръцко училище. Авторът на взаимоучителни таблици по математика и създателят на Габровското училище (през 1835 г.) Неофит Рилски също е учил в гръцко училище.

Въобще едно по-цялостно изследване на историята на обучението по математика у нас показва следното: Първите ни учители по математика в българските училища подготвят ученици, част от които стават направо учители. Те от своя страна вече подготвят ученици, които са били в състояние да продължат образованието си по математика в Русия или други европейски страни и да се върнат у нас като учители по математика преди или непосредствено след Освобождението, но вече с много по-задълбочена математическа подготовка. Такива учители или автори са споменатият вече Иван Момчилов, Добри Чинтулов, Тодор Икономов, Христо Ваклидов, Иван Гюзелев, Атанас Тинтеров, Емануил Иванов, Стефан Лафчиев и др.

Друг факт, който заслужава внимание, е следният: вторият учебник на български език по алгебра и вторият и третият учебник по геометрия на български език, както и някои от ръкописните авторизирани преводи на други чуждестранни учебници по математика, използвани от 1860 г. до 1877 г. (като този на Д. Чинтулов), са вече на равнището на учебниците, използвани в училищата на водещите европейски страни.

Трети факт, който заслужава внимание, е свързан с идването в България на чуждестранни учители непосредствено след Освобождението. По-конкретно, създаденият интерес в нашия народ към образованието още преди освобождението от турско робство и порасналите нужди от образовани кадри в младата българска държава довеждат до бързото разрастване на училищната мрежа. А от там и до увеличаване необходимостта от учителски кадри по математика. Това налага да бъдат поканени учители от чужбина. С особена отзивчивост поканата се приема от група чешки учители. Между тях са Карел Милде, Карел Шкорпил, Антон Шоурек, Франтишек Сплитек, Иван Немец, Владислав Шак и др. Тяхната задълбочена математическа и методическа подготовка изиграва важна роля за издигане математическата подготовка в укрепващите в Княжество България и в Източна Румелия училища, но и те не могат да задоволят все по-нарастващите нужди за учители по математика в гимназиите. Подобна положителна роля играе и дошлият през 1889 г. от Русия учител по математика Михаил Квартирников.

При това положение след средата на 80-те години на 19 век от една страна са налице чувствителни нужди от учители по математика с висше образование, от друга — има вече достатъчно подготвени младежи, завършили гимназия, които с успех могат да следват във ВУЗ, а от трета — има и подготвени в чужбина учители по математика с висше образование, които биха могли по подобие на учебните заведения, където са учили те самите, да подготвят учители. Аналогично е положението и при някои други научни области. Затова, особено след съединението на Княжество България с Източна Румелия през 1885 г., у нас се засилва движението за създаване на висше учебно заведение с първа задача, поне в началото, да подготвя учители за средните училища. Не случайно тук казвам „засилва движението“, защото самата идея за създаване на български университет води началото си още от 1880 г. Основна заслуга за нея, както изглежда, има чешкият учен Иречек. За първи път въпросът за откриване на висше училище или университет у нас се поставя в чл. 69 на проекта за „Основен закон за училищата в българското княжество“, минал само на първо четене в Народното събрание на 25.11.1880 г. Проектът е подготвен от Иван Гюзелев и Иречек. От тогава до 1888 г. въпросът за откриването на университета упорито се поставя от най-ревностните радетели за уредено българско образование, но среща и голяма съпротива. Ще отбележа само следните факти.

На 06.10.1882 г. Иречек пише в дневника си: „Днес ние трима Генчев, Вацов и аз пофантазирахме за български университет, пресметнахме разходите за юридическия факултет (7 души професори), физико-математически (6 души) и историко-филологически (5 души) всички с тригодишен курс, приблизително на 300 000 фр. годишно; сиреч, толкова, колкото струва държавният съвет. За сграда ще служи разбира се сегашната гимназия.“

На прощалната си вечеря на 12.09.1884 г. Иречек вдига наздравица за „бъдещия български университет“, макар че е „преситен с досади и интриги“ в България и че преди това изповядва „че е дошъл в България флегматичен и спокоен“, но че бил станал „отпосле твърде неврозен, при толкова неприятности и такъв труден живот“. След много перипетии тази идея се осъществява в твърде скромна форма през 1888 г. Министерството на народното просвещение решава да открие в София двугодишен Висш педагогически курс (ВПК). Една комисия към него изработва „Временни правила за уреждане на ВПК (Висш педагогически курс) в София“. За отбелязване е, че в нея влизат лица, които по-късно играят важна роля в историята на Софийския университет, а именно философът Иван Георгов, литературоведът Иван Шишманов, математикът Емануил Иванов, филологът Любомир Милетич. ВПК се открива на 01(13).10.1888 г., като работа започва само историко-филологическият отдел. Вторият — физико-математическият отдел на ВПК, наречен на 18.12.1888 г. „Висше училище“ (ВУ), се открива през месец октомври 1889 г. Една от специалностите на втория отдел е „математика и физика“. Първите преподаватели-математици в нея са чехът Теодор Монин, назначен като редовен преподавател от 01.09.1889 г., и Емануил Иванов, назначен като извънреден преподавател от 01.10.1889 г. С това, както отбелязва в цитираната по-горе статия академик Б. Петканчин, за пръв път влиза официално в нашата страна „висшата математика“.

Със закон от 24.12.1894 г. във ВУ се създават факултети, факултетни съвети и се въвеждат длъжността декан и званията професор и доцент, а със закон от 29.01.1904 г. ВУ се преименува в университет с три факултета, един от които е физико-математическият. Във втория от тези закони изрично се споменават вече оформилите се катедри във всички факултети. По математика те са: Основи на висшата математика, Висш анализ, Геометрия, Висша алгебра и Механика.

След Т. Монин и Ем. Иванов, до 1897 г. включително, във Физико-математическия факултет последователно постъпват математиците: Антон Шоурек — от 01.10.1890 г., Владислав Шак — от 01.10.1891 г., Михаил Момчилов — от 01.10.1891 г., Атанас Тинтеров — от 1893 г., Спиридон Ганев — от 01.10.1893 г. Това са математиците в нашия факултет от така нареченото първо поколение, които полагат основите на висшето математическо образование у нас.

От 1889 г. до 1900 г. престижът на Физико-математическия факултет постепенно нараства и докато в началото на този период се изказват опасения, че няма да се намерят достатъчно кандидати за записване в него, то в края на този период той почти напълно задоволява нуждите на страната ни от учители, а по-късно и за преподаватели в самия него.

Първият випуск „физико-математици“, завършили през 1892 г., се състои от „16 питомци от различни краища на страната“. От албум, за който се споменава в кн. 9 и 10, 1942 г., на „Списание на физико-математическото дружество“, се вижда, че тези първи питомци са: Кирил

Джанов от Карлово, Тодор Обрешков от Търново, Христо Мазнев от с. Радковци — Тревненско, Тодор Добринов от Свищов, Иван Куюмджиев от Ески Джумая, Иван П. Димчев от с. Стралджа — Ямболско, Тодор Тодоров от Сливен, Стефан Радославов от Търново, Иван Гарванов от Ст. Загора, Коста Атанасов от Търново, Тодор Свещаров от Чирпан, Васил Русчев от Бяла черква — Търновско, Илия Т. Илиев от Стара Загора, Методий Божинов от с. Крива бара — Ломско, Тодор Радов от с. Али паша — Чирпанско и Антон Кражков от Казанлък.

В цитирания материал четем следната бележка: „Редакцията търси портретите на II випуск — завършилите през 1893 г.“ Не знаем дали това желание на редакцията от 1942 г. се с осъществило, но може би проявеният от нея интерес тогава трябва да ни подсети и за някои дейности, свързани с историята на ФМИ, които и днес би било добре да вършим.

Първият доцент във факултета — негов възпитаник, е Георги Стоянов, назначен през 1909 г.

През 1907 г. Софийският университет, а заедно с него и Физико-математическият факултет прекарват тежко изпитание. Поради освиркването на Фердинанд от студентите, университетът е затворен, а професорите са уволнени. След няколко месеца университетът е отворен и са назначени други професори. След още няколко месеца обаче друг министър уволнява новоназначените професори и възстановява старите.

След две години ново нещастие сполетява математическия институт. Във връзка със скандал между проф. Сп. Ганев и студенти през 1910 г. професорите Ем. Иванов и Ат. Тинтеров демонстративно напускат уни-

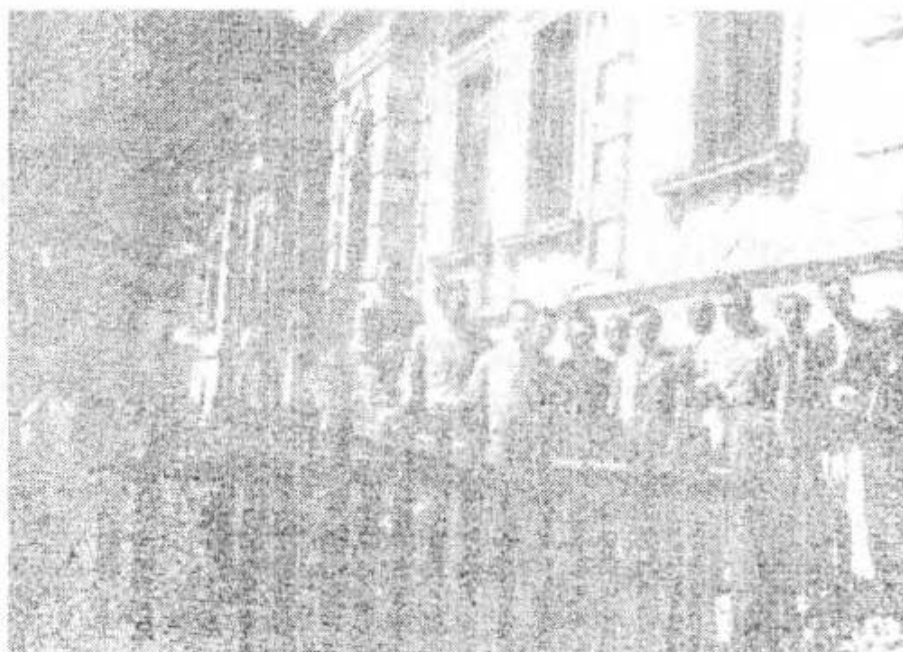
Фиг. 3

Фиг. 4

верситета, а през 1911 г. проф. Сп. Ганев е отстранен от института. През 1912 г., като участник в Балканската война, умира доц. Г. Стоянов. Така в математическия институт до 01.10.1914 г. остава само проф. А. Шоурек и младите асистенти, възпитаници на нашия университет, Кирил Попов, Иван Ценов и Любомир Чакалов.

Може би в този тържествен момент е интересно да си припомним и сградите, в които се е помещавала специалността математика. От 1889 г. до 1904 г. тя е била на ул. Московска 49 (фиг. 3), от 1904 г. до 1912 г. — на ул. Московска 13 (фиг. 4), от 1912 г. до 1931 г. — на ул. Сан Стефано 4 (фиг. 5 и фиг. 6 — сега там има голяма жилищна сграда), от 1931 г.

Фиг. 5

до 1940 г. отново е на ул. Московска 49, от 1941 до 1944 г. е на третия етаж на студентския дом на пл. Народно събрание 10 (фиг. 7). От края на 1944 г. до 1948 г. кабинетите на преподавателите са на ул. Раковска 108, четвъртия етаж, а занятията със студентите се водят в сградите на ул. Московска 13 и 49. От 1948 г. до 1951 г. кабинетите на преподавателите са на четвъртия етаж и тавана на ул. Стефан Караджа 4, а занятията продължават да се водят на ул. Московска 13 и 49. От 1951 г. до 1960 г. кабинетите на преподавателите и занятията по математика се преместват в северното крило на Ректората на Софийския университет на бул. Руски 15, от 1960 г. до 1971 г. те са на бул. Дж. Баучър 1, а от 1971 г. до днес са в сградата на бул. Дж. Баучър 5.

Фиг. 6

Ще си позволим да цитираме и бележката, направена от редакцията на Физико-математическото списание след материала в кн. 3 и 4 от 1940 г., в който са публикувани показаните 5 снимки: „Редакцията ще помести с удоволствие подробни бележки и описания на помещенията, в които са се обучавали наши физико-математици. Особено ценни биха били сведенията за първите години на Висшето училище: брой на аудиториите и

Фиг. 7

кабинетите, местоположението им, кой професор къде е чел и пр. и пр. И най-дребните факти представляват интерес.“ Няма да коментираме тази бележка, но се надяваме, че и тя ще накара всеки от нас да се позамисли над това доколко ние, увлечени в ежедневието, изпускаме някои важни неща, които нашите предшественици са разбирали и ценили по-добре от нас.

По нататък ще си позволя да дам последователно кратки сведения и за всеки от първите преподаватели по математика и механика в университета, включително и за Г. Стоянов.

1. **Теодор Монин** е роден в гр. Колин в Чехия през 1858 г., а е починал през 1893 г. пак в Чехия. Във ВУ работи от 01.09.1889 г. до 09.11.1891 г. Завършва Висшето техническо училище в Прага, след това е асистент там и като такъв е поканен в новооткритото у нас Висше училище. Тук чете курсове по Дескриптивна геометрия, Аналитична геометрия и Синтетична геометрия. През краткия си живот напечатва няколко научни статии и две книги, свързани с проективната и с елементарната геометрия.

2. **Емануил Иванов** е роден в Свищов през 1857 г., а е починал през 1925 г. в Кюстендил. Начално и средно образование завършва в

Свищов, а от 1879 г. до 1883 г. завършва математика във Висшето техническо училище в Мюнхен. След завръщането си в България до юни 1885 г. работи като учител в Ломската гимназия, а от юни 1885 г. до 1890 г. е началник отдел и главен инспектор в Министерството на народното просвещение. През 1890/91 и 1893/94 г. е ректор на Висшето училище. Чете твърде разнообразни лекции в университета, където работи до 1923 г. (с прекъсване през 1907 г. и от 1910 г. до 1917 г.), а именно: Висш анализ, Диференциално смятане, Интегрално смятане, Диференциални уравнения, Въведение в теорията на комплексните функции, Теория на функциите, Елиптични интеграли и функции, Методически упътвания (елементарна

математика). Интересно е да се отбележи, че проф. Ем. Иванов започва да чете лекции по елементарна математика точно тогава, когато за пръв път в света такива лекции започва да чете в Германия в курса „Елементарна математика от гледна точка на висшата математика“ известният немски математик Феликс Клайн — един от най-активните ръководители на международното реформаторско движение в обучението по математика в края на 19 век и началото на 20 век. В каталога на библиотеката на ФМИ фигурира картонче за циклостилни записки по „Висша алгебра“ от Емануил Иванов (360 стр.), но за съжаление те са изчезнали от

библиотеката. Научните му интереси са били главно в областта на теорията на числата. Написал е и немалък брой методически статии, които са допринесли съществено за развитието на методиката на обучението по математика у нас. Особено ценна е статията му „Принципите на днешното математическо обучение в средните училища“, чието съдържание и днес е актуално. Бил е член на Висшия учебен съвет в Министерството на просвещението.

3. **Антон Шоурек** е роден през 1857 г. в гр. Писек, Чехия, и е починал през 1926 г. в София. Учи математика в университета във Виена и във Висшето техническо училище в Прага. В университета чете много на брой курсове: Аналитична геометрия, Синтетична геометрия, Дескриптивна геометрия, Проективна геометрия, Кинетика на пространството, Диференциална геометрия, Висша геометрия, Теория на кривите линии и повърхнини, Алгебрически анализ, Висша алгебра, Методика на дескриптивната геометрия и геометричното чертане. Превел е от чешки на български език учебник по геометрия, учебник по алгебра и една логаритмична таблица. През 1914 г. издава голям

университетски учебник по дескриптивна геометрия, а през 1926 г. — „Основи на проективната геометрия“. В библиотеката на ФМИ се съхраняват циклостилни записки на негови лекции по „Диференциална геометрия“ от 1914 г. и „Аналитична геометрия“ от 1913 – 1914 г. И той като Ем. Иванов е написал не малко методически статии, свързани с обучението по математика. Автор е и на 7 учебника за българските средни училища.

4. **Владислав Шак** е роден през 1869 г. в гр. Налжови, Чехия, а умира през 1941 г. в България. От 1891 г. до 1894 г. във Висшето училище чете курсовете Сферична тригонометрия, Алгебричен анализ, Аналитична геометрия и Алгебра. В България Владислав Шак развива богата дейност като учител, преводач, журналист и публицист.

5. **Михаил Момчилев** е роден през 1862 г. в гр. Горна Оряховица. Завършил е реална гимназия в гр. Николаев, Русия, а през 1888 г. завършва инженерство в политехниката в Дрезден. Във Висшето училище работи от 01.10.1891 г. до 01.03.1893 г., където чете лекции по Аналитична механика.

6. **Атанас Тинтеров** е роден през 1857 г. в Калофер, а е починал през 1927 г. в София. Учил е отначало в Калофер при бащата на Хр. Ботев, Ботьо Петков, а след това в Русия, където през 1881 г. завършва математика в Новоросийския университет в Одеса. В университета чете лекции по Алгебричен анализ, Основи на висшата математика, Диференциално и интегрално смятане, Теория на вероятностите и Геометрични приложения на интегралното смятане. В Университетската библиотека има запазени два тома литографски издадени записки на студенти по курсове на Ат. Тинтеров. Други учебници или статии от него за сега не са ми известни.

7. **Спиридон Ганев** е роден през 1869 г. в гр. Сливен, а е починал през 1961 г. в София. Завършва основно образование в гр. Сливен, средно в Пловдив (учител му е Антон Шоурек), а висше в Чехия и Белгия. През 1893 г. защитава докторска дисертация в Лиеж. След завръщането си в България отначало е назначен за учител в Софийската мъжка гимназия, а след това за доцент и по-късно професор във Висшето училище. Чете лекции по Висша алгебра, Аналитична механика, Механична теория на топлината, Теория на алгебричните уравнения, Понятие за функция в елементарната математика. До 1911 г. взема активно участие в работата по обновяване на обучението по математика в българските училища.

8. **Георги Стоянов** е роден през 1872 г. в гр. Нова Загора, а е починал, както вече отбелязахме, през 1912 г. Завършва математика и физика през 1900 г. От 17.08.1909 г. до смъртта си е редовен доцент в катедрата по основи на висшата математика. Чете лекции по Въведение във висшата математика, Въведение по висша алгебра, Основи на висшата математика, Диференциално смятане, Интегрално смятане и Диференциални уравнения. В алманаха са посочени като негови трудове 10 заглавия с математическо, методическо и историческо съдържание.

За съдържанието на курсовете, които е чел, до неотдавна няхахме никаква информация. На негово име в библиотеката на факултета до 1988 г. не фигурираше названието и на нито едни литопечатни записки. В склада на музея в гр. Елена обаче през 1988 г. случайно попаднах на четири тома литопечатни записки със следните заглавия: Въведение във

висшата алгебра, Лекции по интегрално смятане (1911 – 1912 г.), Лекции по висша алгебра (1914 г.), Диференциална геометрия. Върху първите два тома изрично е отбелязано, че са лекции на Георги Стоянов. За последните два тома за съжаление не е отбелязано по чии лекции са. Може би ще е интересно да се отдели известно внимание и да се попроучат тези записки. В един от томовете има „Упражнение по въведение във висшата математика“ и „Упражнение по Диференциално смятане“.

Със съдействието на ръководството на музея в гр. Елена през 1988 г. успях да осигурия за библиотеката на ФМИ ксерокс-копия на посочените по-горе четири тома литопечатни записки.

Позволих си да се спра по-подробно на намерените в гр. Елена материали, защото ми се струва, че по отношение на издирването и на този род информация е добре да се поучим от цитираната по-горе забележка на редакцията на Списанието на физико-математическото дружество, свързана със сградите на факултета. Може би още много подобни материали стоят неизползвани и постепенно се похабяват в различни складове, мазета или лични библиотеки на наследници на математици, които са твърде далеч от математиката.

Една от най-важните заслуги на нашите математици от първото поколение е тяхната грижа за подготовката на техни наследници. Независимо от финансовите трудности, които е имало в края на 19 и началото на 20 век у нас, математиците от първо поколение са успели да изпратят най-добрите свои ученици — вече като асистенти, на специализации във водещи университети в Германия или Франция.

Според академик Л. Илиев първият етап от развитието на математиката във Физико-математическия факултет на Софийския университет завършва през 1914 г., когато на 1 октомври същата година биват избрани за доценти младите и обещаващи научни работници Л. Чакалов, Ив. Ценов и К. Попов, разширили и задълбочили вече своите знания и в чужбина.

През 1920 г. и 1922 г. групата на младите доценти-математици във ФМФ се разширява съответно с Димитър Табаков и Н. Обрешков. Интересно е да се отбележи, че Н. Обрешков е избран за доцент в катедрата по Висша алгебра само две години след завършването на висшето си образование по математика във ФМФ на СУ.

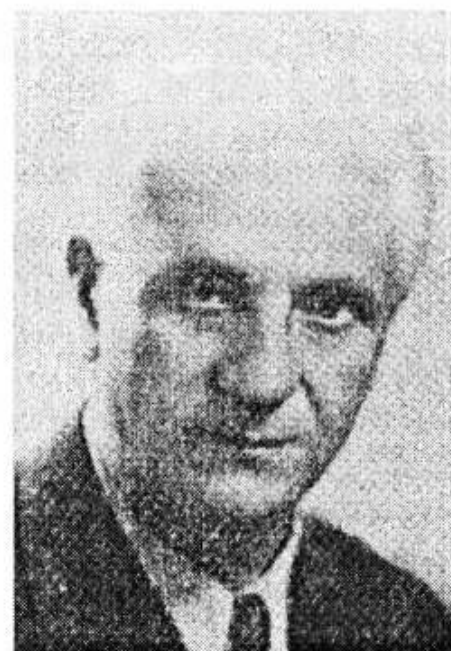
Докато първото поколение математици във ФМФ създава организация и съдържание на обучението, близки до организацията и съдържанието на обучението във водещите световни университети, то второто поколение математици издига на световно равнище научната работа по

математика у нас. Тъй като техните научни приноси са твърде много и не могат да бъдат обхванати в доклад за тържествено честване като настоящото, ще си позволя да не правя опит да ги засягам. Ще се спра накратко само на някои от основните моменти от техните биографии, като ще следвам годините на раждането им.

1. **Проф. Димитър Стефанов Табаков** е роден на 09.11.1879 г. в гр. Сливен. Завършил е математика и физика във Висшето училище в София през 1903 г. Специализирал е в Страсбург през 1903/1904 г. и в Нанси през 1904/1905 г. Доктор е на университета в Пиза от 1929 г. Бил е асистент по математика в Софийския университет от септември 1905 г. до 01.09.1907 г., редовен доцент по геометрия от 11.03.1920 г. до 06.03.1923 г., извънреден професор от 07.03.1923 г., а редовен професор и титуляр на катедрата по геометрия от 1941 г. до пенсионирането му на 01.10.1948 г. Чел е лекции по Аналитична геометрия, Проективна геометрия, Дескриптивна геометрия, Диференциална геометрия. Научните му интереси и приноси са в областта на геометрията. Заслужил деятел на науката е от 1966 г., а народен деятел — от 1969 г. Умира през 1973 г.

2. **Акад. Кирил Атанасов Попов** е роден на 03.05.1880 г. в гр. Шумен. От 1884 г. семейството му се премества във Варна, където Кирил Попов завършва средно образование. През 1897/98 г. е нередовен учител във варненското основно училище „Отец Паисий“ и публикува в сп. „Работник“ първия си популярен труд върху историята на астрономията. През 1898 г. постъпва във физико-математическия факултет на Висшето училище в София, в специалността Математика и физика, която завършва през 1902 г. През 1902/1903 и 1903/1904 учебна година е учител в класното училище в Свищов, а през 1904/1905 г. — в педагогическото училище в Казанлък. От 1905 г. е асистент по астрономия във Физико-математическия факултет в София, а от 1906 г. до 1910 г. специализира последователно в Мюнхен, Хайделберг, Ница и Париж. В Париж разработва докторска дисертация под ръководството на големия френски учен Анри Поанкаре. От 1914 г. е редовен доцент, от 1922 г. — извънреден професор, а от 1922 г. до 1952 г. е редовен професор и

18

ръководител на катедрата по Диференциално и интегрално смятане във ФМФ на Софийския университет. Чел е лекции по Небесна механика и балистика в Сорбоната в Париж, а отделни лекции — в почти всички известни европейски университети в Берлин, Рим, Виена, Белград, Гьотинген, Мюнхен, Хамбург, Торино и др. През 1947 г. е избран за академик. Удостоен е със званието „Народен деятел на науката“. Умира през 1964 година.

3. **Акад. Иван Ценов Ангелов** е роден на 15.01.1883 г. във Враца. Баща му е един от активните участници във врачанския таен революционен комитет по време на турското робство. През 1899/1900 г. Иван Ценов завършва шестокласното училище и една година е начален учител в с. Нефела, Врачанско. След това постъпва в Софийската мъжка гимназия, която завършва през 1903 г. и отново става учител в едно основно училище във Враца. През 1904 г. постъпва студент във ФМФ в София, където учи пет семестъра. Шестия семестър учи в Белград, а седмия и осмия — в Загреб. След това се връща в София, завършва математика през 1909 г. и учителства в Софийската мъжка гимназия. Впоследствие става редовен асистент във ФМФ и е изпратен за две години на специализация в Париж. От 1914 г. е доцент, от 1919 г. — извънреден професор, а от 1922 г. до 1951 г. е редовен професор и ръководител на катедрата по Аналитична механика във ФМФ на Софийския университет. От 1925 г. Иван Ценов е член-кореспондент на БАН, а от 1928 г. — академик. През периода 1925–1930 г. е бил декан на ФМФ. Участвал е с научни доклади в различни научни конгреси в Стокхолм, Париж, Прага и др. Удостоен е с различни отличия и държавни награди. Умира през 1967 г.

4. **Акад. Любомир Николов Чакалов** е роден на 06.02.1886 г. в гр. Самоков. Завършил е математика и физика в Софийския университет през 1908 г. Специализирал е в Лайпциг и Гьотинген през 1910/1911 г. и 1911/1912 г., а в Париж и Неапол през 1924/1925 г. Доктор е на университета в Неапол от 1925 г. Асистент е по математика в Софийския университет от 10.09.1908 г. до 30.09.1914 г., редовен доцент в катедрата по Висш анализ — от 01.10.1914 г. до 13.10.1919 г., извънреден професор — от 14.10.1919 г. до 31.03.1922 г., а редовен професор, титуляр на катедрата по Висш анализ — от 01.04.1922 г. до пенсионирането му на 15.10.1952 г. Декан на Физико-математическия факултет е през 1923/1924 г., а ректор на Софийския университет — през 1943/1944 г. Чел е лекции по Теория на функциите, Диференциални уравнения, Вариационно смятане, Избрани въпроси от елементарната математика, Елиптични функции, Тригонометрични редове, Диференциално и интегрално смятане, Висша

алгебра, Аналитична геометрия, Дескриптивна геометрия. Научните му интереси и приноси са в областта на реалния и комплексен анализ, теория на числата, диференциални уравнения, конструктивна теория на функциите, алгебра, механични квадратури, елементарна математика, обучението по математика. Основава и ръководи в продължение на много години един от най-авторитетните научни кръжоци по математика в България (кръжокът по анализ), където получават първата си научна закалка много наши научни работници. Акад. Л. Чакалов поставя началото на националните ученически математически олимпиади в България през 1950 – 1951 г., превърнали се постепенно в основен стимул за разгръщане на една от най-богатите в света система за извънкласни

дейности по математика. Член е на Българското физико-математическо дружество и на много чуждестранни научни дружества, член на Кралската чешка академия на науките, Географското дружество в Лима, Варшавската академия на науките, действителен член на Българската академия на науките от 1930 г., народен деятел на науката от 1963 г. Умира на 11.09.1963 г.

5. **Акад. Никола Димитров Обрешков** е роден на 06.03.1896 г. в гр. Варна. Завършил е математика и физика в Софийския университет през 1920 г. Доктор по математика на университета в Палермо е от 1932 г., а на Сорбоната в Париж — от 1933 г. Асистент е в катедрата по Диференциално и интегрално смятане в Софийския университет от 01.10.1920 г. до 31.03.1922 г., редовен доцент в катедрата по Висша алгебра — от 01.04.1922 г. до 31.03.1925 г., извънреден професор — от 01.04.1925 г. до 06.12.1928 г., редовен професор и завеждащ катедрата по Висша алгебра — от 07.12.1928 г. до края на живота си. Директор на Математическия институт на БАН е

от 1951 г. до края на живота си. Чел е лекции по Висша алгебра, Теория на вероятностите, Сумиране на разходящите редове, Теория на числата. Чел е лекции по покана в университетите в Хамбург, Берлин, Женева, Рим, Палермо, Лайпциг, Дрезден и др. Научните му интереси и приноси са в областта на класическата алгебра, анализа, теория на вероятностите и математическата статистика, интегрална геометрия, топология, механика, математическа физика, теория на числата. Действителен член е на Българската академия на науките от 1945 г. Народен деятел на науката е

от 1963 г. Като израз на уважение и признателност към делото на Никола Обрешков след смъртта му бе учредена награда „Н. Обрешков“, която се присъжда за особени приноси в областта на физико-математическите науки. Умира на 11.08.1963 г.

Третото поколение професори-математици, работили във Физико-математическия факултет, повежда проф. Георги Брадистилев, а след него по годините на раждане се нареждат проф. Благовест Долапчиев, акад. Боян Петканчин, проф. Алипи Матеев, акад. Любомир Илиев, чл. кор. проф. Ярослав Тагамлици. Към същото поколение трябва да добавим и доцентите Петко Иванов, Йордан Дуйчев и Димитричка Шопова. Това поколение продължи традицията на второто да се стреми да поддържа равнището на науката на ниво, близко до световното, и да подготвя кадри, които да бъдат достойни негови заместници. Особено продуктивен в това отношение беше научният кръжок по диференциално и интегрално смятане на проф. Я. Тагамлици. Третото поколение, както и първото, отделя особено внимание на изпращането на специализанти в чужбина. Това поколение продължи традицията да се грижи и да се чувства отговорно за обучението по математика у нас на всички равнища и даде добър пример в това отношение на следващите поколения математици.

При провеждането на Първата международна математическа олимпиада, а и няколко години след това, научен ръководител на българския отбор е проф. А. Матеев. Завършващата подготовка на отбора от тогава и до днес се провежда от скипи, съставени предимно от математици от факултета и от МИ при БАН. След проф. А. Матеев научните ръководители на българските отбори също винаги са били от факултета или от МИ на БАН.

През 1961 г. по инициатива на младите тогава асистенти от факултета Йордан Кучинов и Иван Ганчев за пръв път не само в България, а и в света, се организира Национален радио-конкурс по математика. Той осигуряваше на всички ученици с повишен интерес по математика в продължение на 10 години еднакви възможности за развиване на умения за решаване на задачи със сложни решения. През този период основната част от участниците на международната математическа олимпиада бяха активни участници и в радио-конкурса. Много от тях днес са между водещите научни работници по математика в България.

Макар и с течение на времето все по-трудно да може да се отделят едно от друго новите поколения математици, смятам, че може да отделим четвъртото поколение математици във ФМФ. Това поколение може би трябва да започнем с доц. Александър Гьонов, първият математик-аспирант защитил кандидатска дисертация във факултета през 1953 г., и да продължим с проф. Ив. Чобанов, проф. Вл. Чакалов, доц. Боян Пенков, проф. Дойчин Дойчинов, доц. Васил Диамандиев, проф. Рачо Денчев, доц. Димитър Димитров, доц. Кирил Дочев, доц. Димитър Добрев, доц. Никола Мартинов, доц. Татяна Аргирова, проф. Тодор Генчев, акад. Благовест Сендов, проф. Запрян Запрянков, проф. Грозьо Станилов, доц.

Иванка Иванова, проф. Димитър Скордев, доц. Йордан Кучинов, доц. Иван Ганчев, доц. Костадин Петров, проф. Иван Проданов, доц. Анани Лангов, проф. Николай Хаджииванов, ст. н. с. Михаил Гаврилов, доц. Димитър Шишков.

Особена заслуга на третото поколение математици е, че главно по времето на неговата активна дейност се поставя началото на информатиката у нас със създаването през 1959/1960 г. със студенти по математика от III курс на профил „Изчислителна математика“. Както за поставянето на това начало, така и за по-сетнешното развитие на изчислителната математика особено големи заслуги има акад. Л. Илиев.

Около 10 години преди това във ФМФ се поставя и началото на изучаването на Методика на обучението по математика (МОМ) в самия факултет, в рамките на обучението на студентите, готвеци се за учители. Това явление изиграва съществена положителна роля за изграждането на МОМ като съвременна система от научни знания и на кадри, които да развиват тази система на равнището, на което тя е в страните с развито училищно обучение по математика. Особено големи заслуги за успехите ни в това отношение имат доц. П. Иванов и проф. А. Матеев.

Ще си позволя да припомня съвсем накратко как беше поставено споменатото по-горе начало на развитието на информатиката (такъв термин, разбира се, тогава нямаше) преди 40 години във ФМФ на Софийския университет и в Математическия институт на БАН. По онова време тези две научни институции работеха така единно, особено при поставянето на началото на изчислителната математика, че да се търси някакъв приоритет на едната спрямо другата, според мен е безсмислено. За това време в доклада си на тържествената сесия по случай 100 години от създаването на факултета проф. П. Бърнев каза: „Цялото развитие на информатиката започна в Математическия институт при БАН и във ФМФ при Софийския университет. Това развитие беше закономерно и неизбежно, но върху него влияеха и субективни фактори. Пречка беше създаването се в СССР отрицателно отношение към кибернетиката, пренесено у нас от Т. Павлов. Благоприятен фактор беше енергичната и добре планирана дейност на Любомир Илиев. Тази дейност се осъществяваше в три основни направления:

1. Подготовка на кадри.
2. Създаване на организационни възможности.
3. Осигуряване на техника.”

Казаното за дейността на акад. Л. Илиев като фактор в посочените три направления в началото на 60-те години на 20 век е една твърде скромна оценка. Макар и да бях тогава страничен наблюдател на тази дейност, смея да твърдя, че поне тогава той беше главният ѝ стратег не само в МИ на БАН и ФМФ на Софийския университет, но и в България. Негови първи помощници в това отношение бяха младите тогава наши колеги Благовест Сендов и Боян Пенков. Те, заедно с Апостол Обретенов, бяха и първите преподаватели в създадената през 1959/1960 г. първа специализация у нас по изчислителна математика. Първите специализан-

ти в тази специализация бяха Димитър Шишков, Георги Пенчев, Веселин Спиридонов и Стефан Генчев.

През месец юни 1961 г. беше изпратена на дългосрочна работа в Дубна в бившия СССР за овладяване на работата с вече създадените там ЕСМ първата българска група от математици и инженери.

Такова беше началото, а за изключително бързото развитие на изчислителната математика след това във факултета и МИ, а от там и в България не се считам за компетентен да говоря. Само ще отбележа, че лично на мен ми е твърде неприятно, когато в по-ново време се говори за големите успехи на българските информатици, те да се приписват или на други институции, или да се разглеждат като появили се някак от само себе си.

През 1963 г. Математическият факултет се отдели като самостоятелно звено на Софийския университет с първи декан проф. А. Матеев. Тъй като това отделяне беше нежелано от колегите физици, дейността на Математическия факултет беше много затруднена. Той приличаше на изгонено младо семейство от недоволни възрастни родители, без да му се даде някаква покъщнина. Благодарение на общите усилия на цялата математическа колегия тогава под ръководството на първия, а след това и на втория декан на Математическия факултет, доц. Александър Гьонов, и с помощта на колегите от МИ на БАН работата във факултета според мен се развиваше много добре.

На 08.12.1970 г. студентите и преподавателите от Факултета по математика и механика преживяхме изключително събитие. Наш гост по време на тържествената вечеря по случай студентския празник беше конструкторът на първата в света електронна сметачна машина, американският учен от български произход Джон Атанасов. По инициатива на тогава младия професор Бл. Сендов, той беше поканен като гост на БАН и удостоен от Президиума на Народното събрание с орден „Кирил и Методий“ I степен.

В края на 60-те години интеграционните връзки на Факултета по математика и информатика с МИ на БАН се разшириха и задълбочиха толкова много, че съвсем естествено се достигна до създаването на ЕЦПКММ през 1970 г. (съкратено ЕЦММ), когато вече декан на МФ беше доц. Дойчин Дойчинов. Към момента на създаването на ЕЦ през 1970 г. в Математическия факултет имаше 8 катедри: Висша алгебра, Геометрия, Диференциално и интегрално смятане, Висш анализ, Механика, Обща и приложна математика, Изчислителна математика и Методика на обучението по математика. При създаването на ЕЦММ от катедрите на МФ и от секциите на МИ при БАН бяха създадени 13 интегрирани звена, наречени сектори. Създадена беше и нова структура на организацията на специалностите, съответстваща на едва сега утвърдената за цялата ни страна бакалавърско-магистърска система. Създадена беше също така и нова организация на учебния процес, която впоследствие беше почти изоставена.

По различен начин се възприе тогава създаването на ЕЦММ от различни колеги както от МФ, така и от МИ. Нещо повече, различните оценки на създаването и съществуването на ЕЦММ като явление и досега са факт. Тържественият характер на форум като настоящия обаче не ми позволява да се опитвам да оценявам кои са положителните и кои — отрицателните последствия. Може би единственият факт, който тогава се приемаше единодушно като положително последствие от интеграцията, беше даването на самостоятелна сграда на МФ и отпускането на значителни финансови средства за обзавеждането ѝ. Каква научна продукция даваха 13-те сектора, не се наемам да оценявам, но смятам, че имаше поне едно явление, свързано с научната дейност в тях, което повечето от колегите оценяват като положително. Това са ежегодните научно-отчетни конференции, които се провеждаха по сектори.

Докато беше звено, функционално интегрирано с МИ на БАН, Математическият факултет два пъти смени името си: отначало през 1970 г. той беше наречен Факултет по математика и механика, а по-късно — Факултет по математика и информатика. ЕЦММ беше разформиран в края на 1988 г. и от началото на 1989 г. Факултетът по математика и информатика съществува като самостоятелно звено само на СУ „Св. Кл. Охридски“. Тогава в него бяха сформирани 14 катедри и 3 лаборатории.

През последните 10–15 години изменение претърпя и номенклатурата на специалностите във факултета, която е в съответствие с новите потребности на обществото.

Преди да изкажа заключителните думи на своя доклад, смятам, че трябва да спомена имената и на колегите, които бяха декани на факултета след доц. Дойчин Дойчинов. Това са: акад. Бл. Сендов, доц. Димитър Димитров, проф. Рачо Денчев, проф. Генчо Скордев, проф. Боян Димитров, ст. н. с. Михаил Гаврилов, проф. Емил Хорозов. На всички тях и на техните помощници трябва да сме благодарни за усилията, които полагаха, за да може факултетът не само да съществува, но и независимо от различните трудности той да се развива, да се развиват неговите кадри, да се развива неговата материална база, да подготвя възпитаници, търсени и признавани не само у нас, но и в чужбина, да подпомага развитието на математическите кадри и в създадените след него други ВУЗ в България.

В заключение ще си позволя да предложа на почитаемото събрание да помислим дали не е добре, както през 1882 г. Иречек, Генчев и Вацов са пофантазирали за създаването на български университет и ние някога да пофантазираме да превърнем сградата на нашия факултет в нов вид средище; в средище, което и със своите коридори, фойета и стени учи на математика, възпитава уважение към този най-висш продукт на човешката логика, към неговата история, към неговите творци, като заменим висящите по цели месеци по стените окъсани плакати и съобщения, понякога нямащи нищо общо с основната дейност на факултета, със скромна украса, представяща науката математика и нейните творци.